

Social Work in the Community with Participants of Combat Actions that Were Recently Demobilised

UDC: 364.2

DOI: <https://doi.org/10.15421/172350>**Hordieieva Tetiana¹**Ph.D., Senior Lecturer, <https://orcid.org/0000-0002-4586-4510>, t_hordieieva@ukr.net**Lazareva Alla²**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-7817-2481>, fort4356@gmail.com¹*The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine)*²*Odessa Politechnic National University (Odessa, Ukraine)*

Abstract

The article examines the implementation of social work in the community with recently demobilized combatants. For this, the methods of description, analysis and synthesis, comparison, and generalization were applied. A review of the literature on this issue was carried out.

The purpose of the study is to theoretically and practically reveal the issue of social work with recently demobilized combatants.

Topicality. The relevance of the study is due to the fact that views on social work as a field of assistance to categories that are in difficult life circumstances are constantly changing. In particular, this is due to the fact that outdated approaches to social work with combatants cannot be used, given the growing number of demobilized military personnel and their individual needs. All this determines the relevance of this topic for its consideration.

The results. The work considered the essence of the adaptation of combatants and its elements. The readaptation of the military, their socialization in the army and civilian environment, the problem of gender in social work are characterized. Modern approaches to social work with combatants who have recently been demobilized have been identified.

The implementation of the process of social work with the participants of hostilities, who were recently demobilized, in the Cherkasy region was analyzed. The diary "Everything will be" is characterized as a universal collection of practices for carrying out social work with the military. The importance of the experience of the Cherkasy region was determined.

On the basis of the territorial communities of the Cherkasy region, the peculiarities of social work with demobilized military personnel in the areas of the region, in particular Mankivska, Leskivska, Horodyschenska and Drabivska communities, were determined.

Conclusions. The main directions of social work with recently demobilized combatants are the provision of educational services on a free or partially paid basis, the provision of medical services on a free or discounted basis, home visits participants in hostilities and solving everyday problems, providing legal and informational assistance.

Keywords: adaptation, veterans, military, community, demobilized, social assistance, combatants, Cherkasy region

Соціальна робота в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

Гордєєва Тетяна¹, Лазарева Алла²¹*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)*²*Національний університет «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)*

Анотація

У статті досліджено реалізацію соціальної роботи в громаді з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій. Для цього було застосовано методи опису, аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення. Здійснено огляд літератури з цієї проблематики.

Мета дослідження – теоретично та практично розкрити питання соціальної роботи з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що погляди на соціальну роботу як на сферу допомоги категоріям, що потрапили у складні життєві обставини, постійно змінюються з урахуванням зростання кількості демобілізованих військових та наявності у них індивідуальних потреб.

Результати. У роботі було розглянуто сутність адаптації учасників бойових дій та її елементи. Охарактеризовано реадaptaцію військових, їх соціалізацію в армійському та цивільному середовищі, проблему гендеру в соціальній роботі. Визначено сучасні підходи до соціальної роботи з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій.

Проаналізовано реалізацію процесу соціальної роботи з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій у Черкаській області. Охарактеризовано щоденник «Все буде» як універсальний збірник практик для здійснення соціальної роботи з військовими. Визначено важливість досвіду Черкаського регіону.

На основі територіальних громад Черкаської області було визначено особливості соціальної роботи з демобілізованими військовими в районах регіону, зокрема в Маньківській, Лесківській, Городищенській та Драбівській громадах.

Висновки. Основними напрямками соціальної роботи з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій є надання освітніх послуг на безкоштовній або частково платній основі, надання медичних послуг на безкоштовній основі або зі знижкою, відвідування житла учасників бойових дій та вирішення побутових проблем, надання правової та інформаційної допомоги.

Ключові слова: адаптація, ветерани, військові, громада, демобілізовані, соціальна допомога, учасники бойових дій, Черкаська область

Стаття надійшла / Article arrived: 05.05.2023

Схвалено до друку / Accepted: 12.06.2023

Вступ.**Актуальність теми дослідження.**

На сучасному етапі питанню соціальної роботи відводиться вагома роль. Це обумовлено тим, що нині значно змінюються підходи до розуміння соціальної роботи як надання допомоги людям, що потрапили у складні життєві обставини. Так, зараз соціальна робота це не просто перевірка житлових умов, надання побутової допомоги, вирішення певних медичних чи оздоровчих питань. Нині це цілий комплекс заходів, які були розроблені з урахуванням індивідуальних потреб людини. Зокрема, це формування умов, при яких особа залежно від специфіки проблеми, може отримати юридичну, правову, матеріальну, фінансову допомогу. Також це здійснення заходів для розвитку у людини адаптації та соціалізації, отримання освіти та перекваліфікації.

Враховуючи все це, не можна не відмітити, що змінилися підходи до соціальної роботи з учасниками бойових дій, адже зі збільшенням кількості осіб, що належать до цієї категорії, розширилося і коло проблем, які потрібно вирішити із їх демобілізацією. Як наслідок, питання соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані є досить актуальним.

Мета дослідження – теоретично та практично розкрити питання соціальної роботи з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій.

Методи дослідження. У роботі було використано описовий метод (охарактеризовано сутність соціальної роботи з учасниками бойових дій), аналіз та синтез (проаналізовано підходи до соціальної роботи з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій), порівняння (зіставлено соціальну роботу з військовими у різних громадах Черкаської області), узагальнення (зроблено підсумок щодо того, які підходи нині є найбільш поширеними серед громад Черкаського регіону відносно соціальної роботи з нещодавно мобілізованими учасниками бойових дій).

Аналіз літератури та наявних підходів до визначення предмета дослідження.

Станом на 2023 р. питання соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані, є ще мало вивченим. Джерельна база нині представлена дослідженнями соціальної роботи з військовими періоду 2014-2021 років, що демонструє застарілість підходів до розв'язання даного питання.

Серед сучасних дослідників даної проблеми доцільно виділити О. Логвінову. Вчена наполягає на тому, що нині варто звернути вагому увагу на адаптацію та реадaptaцію учасників бойових дій до цивільного життя. Зокрема, це обумовлено тим, що перебуваючи в умовах складного психологічного тиску, військовому складно пристосуватися до мирного та спокійного життя (Логвінова, 2022).

Свій підхід до даного питання пропонує і дослідниця Т. Семигіна. Вона вважає, що зараз доцільно відходити від погляду на соціальну роботу, що передбачає здебільшого надання пільг та соціальних виплат. Зараз потрібно сформувати вектор на економічну підтримку військових, тобто здійснювати допомогу в отриманні нового фаху або формування умов, при яких учасник бойових дій може займатися підприємницькою діяльністю (Семигіна, 2022).

Вчена В. Турбан вважає, що учасники бойових дій, що були нещодавно демобілізовані, повинні отримувати комплексну допомогу. Як наслідок, у громадах має бути налагоджена ефективна багатоступенева система соціальної роботи з військовими. Зокрема, це можливо шляхом доручення до соціальних центрів фахівців різного профілю, що можуть допомогти військовим у цивільному житті (Турбан, 2022).

Виклад основного матеріалу.

Соціальна робота нині передбачає комплекс заходів, які спрямовані на допомогу людям, що потрапили у складні життєві обставини. Тобто це процес сприяння у допомозі особам, що на даний час не можуть вирішити самостійно складні питання. На місцевому рівні соціальна робота здійснюється представниками центрів соціальних служб та центрів соціальної допомоги.

Механізмами реалізації соціальної роботи у громадах є:

- координація відповідних служб;
- планування перспективи подальших дій та планів;
- включення громадян в ініціативи допомоги центрам соцслужб;
- розвиток системи допомоги у громаді.

Нині можна простежити різку зміну підходу до соціальної роботи з нещодавно демобілізованими, зокрема, вагому увагу функціонери соціальних служб приділяють таким формам соціальної роботи, які були б спрямовані на адаптацію ветеранів до цивільного життя. Це обумовлено як складним психологічним станом, так і потребою у соціалізації та отриманню нової професії, пристосуванням до суспільних змін.

Адаптація військовослужбовців та членів їх сімей включає такі основні складові:

- психологічну – оволодіння системою цінностей (нормами, установками, зразками поведінки), культурою, які існують у цивільному середовищі, з метою виконання наявних у ньому вимог до особистості;
- правову – освоєння правових норм, які регламентують соціальний і правовий статус особи, звільненої з військової служби, та членів її сім'ї, визначають їх права, обов'язки та можливості, а також оволодіння інформацією про державні органи, установи й організації, які можуть допомогти

в освоєнні таких норм та реалізації своїх прав і соціальної позиції;

- професійну – залежно від професії спеціалізоване удосконалення наявних професійних знань, умінь і навичок або оволодіння новими та подальше успішне працевлаштування (Головаха, 2022).

Важливим напрямом є інформування. Учасників бойових дій інформують про їх права, зміни у законодавстві, знижки на певні послуги. При цьому працівники центру соціального захисту допомагають заповнити заяви на отримання соціальних пільг та повідомляють про їх статус.

Особливим напрямом є правова допомога. Кожна громада сприяє учасникам бойових дій в отриманні необхідної юридичної допомоги, тому працівниками соціального центру та юристами громади на безкоштовній основі здійснюється консультування військових щодо процедури отримання статусу учасника бойових дій, написання заяв та скарг, механізму розв'язання різних питань. Важливим тут є те, що військові мають бути впевнені у тому, що держава їх захищає та дотримується їх прав.

Основою соціальної роботи з учасниками бойових дій є реадaptaція. У процесі визначення концептуальних відмінностей було встановлено, що поняття реадaptaція, як і процес, що йому відповідає, основну увагу зосереджують на психологічній функції учасника процесу, психологічних та емоційних змінах, пов'язаних з поверненням до цивільного життя, подоланням розладів. Поняття реадaptaція містить в собі багато аспектів: зайнятість, освіта, міжособистісні відносини, сфера здоров'я тощо, однак саме психологічні та емоційні зміни визначаються як рушійний фактор оволодіння новими цивільними ролями. Цей термін був надзвичайно поширеним у науковій літературі, але з 2009 року спостерігається доволі помітне скорочення у його використанні. Можливим поясненням цього є поширення в науковому середовищі ідеї про те, що повернення з воєнної служби вимагає багатofункціональних змін (психологічних, фізичних, соціальних), а не лише психологічних (Лавренюк, 2022).

В контексті соціалізації головна увага приділяється відмінностям між тим, як цей процес відбувається в армії й цивільних інститутах. Тут виділяють такі фактори як швидкість процесу соціалізації у війську та його планована скерованість, тоталітарний тип самого інституту армії, що забезпечує жорсткий соціальний контроль, майже відсутність альтернативних, девіантних, взірців поведінки, безальтернативність та самоідентифікація, що базується на повному отождествленні себе зі збройними силами.

Що стосується гендеру, то його основний вплив на процес переходу до цивільного життя вбачається не стільки у виконанні певних гендерних ролей, скільки у засвоєнні цінностей, пов'язаних з таким

поняттям як мужність. Серед них виділяють, в першу чергу, чітку і зрозумілу ієрархію, а також фізичну та емоційну стійкість, здатність долати труднощі, самовпевненість, агресивність. Однак на процес соціальної адаптації можуть негативно вплинути не самі ці «чоловічі» цінності, а стійке несприйняття протилежних, доволі поширених у цивільному житті стандартів поведінки, а саме: залежності, емоційності, демократичності тощо (Дем'яновська, 2022).

Соціальна робота, спрямована на військовослужбовців-учасників бойових дій, передбачає наявність чотирьох основних видів – психологічної, соціальної, медичної/фізичної, й етичної допомоги, які можуть поєднуватися між собою, утворюючи нові підвиди (соціально-психологічна, етико-психологічна, медико-психологічна, професійно-психологічна тощо) в залежності від об'єкта соціальної роботи, його психоемоційного стану, факторів та умов, що впливають на проведення заходів соціального характеру. Соціальна допомога - система заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу військовослужбовців, можливість стати повноцінним учасником соціального процесу (Спицька, 2022).

Медична та фізична допомога – це система медичних заходів, спрямованих на попередження зниження і втрати працездатності, відновлення порушених функцій, профілактику ускладнень і рецидивів захворювань військовослужбовців та їх раннє повернення до професійної діяльності. Етична соціальна допомога є комплексом заходів, спрямованих на переосмислення ситуації, формування позитивної самооцінки, мотивації досягнення, надання індивідуальної допомоги, розвиток моральних уявлень, вироблення адекватних навичок поведінки та спілкування, підвищення рівня саморегуляції (Кравченко, 2022).

Якщо брати реалізацію соціальної роботи з нещодавно мобілізованими учасниками, то доцільно розглянути досвід Черкаської області, яка активно втілює теоретичні напрацювання з даного питання у практичне поле. В області соціальна робота здійснюється місцевими Центрами соціальних служб.

Зокрема, у громадах області починаючи із березня 2023 р. діє щоденник «Все буде», який спрямований на соціальну роботу з учасниками бойових дій, які були нещодавно демобілізовані («Все буде», 2023). Документ вміщує у собі практики із психологічної допомоги ветеранам військових дій, методики роботи з ним, техніки психологічної терапії. Велика увага у цьому аспекті приділена арт-терапії як способу швидко морально відновитися та розкрити власні таланти. При цьому також наявні поради щодо адаптації та соціалізації, пошуку роботи, саморозвитку.

Особливістю щоденника є те, що він може використовуватися як основа при соціальній роботі як фахівцем служби соціального захисту, так і самим

військовим. Це обумовлено тим, що він побудований для зручної роботи з ним спеціалістами, так і учасниками бойових дій. Тому поки фахівець із соціальної роботи підбирає програму соціального супроводу учасника бойових дій, військовий може вже сам підготуватися до наступної зустрічі та здійснити певні напрацювання, що полегшує процес адаптації.

Одним із ключових напрямів соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані, є підтримка їхнього психологічного та фізичного здоров'я. Це обумовлено тим, що нерідко військові не приділяють увагу незначним проблемам зі здоров'ям або вважають такі послуги недоступними через їх вартість. У громадах області ведеться активна робота із медичними закладами щодо надання послуг військовим за зниженою ціною або безкоштовно.

До прикладу у селищі Маньківка, що належить до Маньківської громади, було у 2022 році відкрито «Центр здоров'я». Медичний заклад надає усі медичні послуги учасникам бойових дій на безоплатній основі. Також наприкінці 2022 року у центрі з'явилася послуга масажу, яка надається за половину стандартної вартості. Таким чином, у громаді стимулюється отримання військовими медичних послуг, роблячи їх доступними (До уваги учасників, 2023а).

У даній територіальній громаді соціальну роботу здійснює комунальна установа «Центр надання соціальних послуг». Він перевіряє побутові умови демобілізованих та надає матеріальну допомогу при наявних потребах. Також фахівці із соціальної роботи соціального центру формують списки тих, хто потребує медичної допомоги та співпрацюють із «Центром здоров'я» щодо позачергового прийняття до розгляду медичні справи таких військових та їх огляду. Також соціальні працівники комунальної установи «Центр надання соціальних послуг» з'ясовують, чи мають демобілізовані потреби в освіті та перекваліфікації, та, співпрацюючи із відповідними установами, допомагають військовим реалізувати свої запити.

У Драбівській громаді велика увага приділяється індивідуальним потребам кожного учасника бойових дій. Саме тому комунальний центр «Центр надання соціальних послуг» громади активно співпрацює з іншими центрами задля надання кваліфікованої допомоги військовим. Так, військових, які потребують соціально-психологічної допомоги спрямовують до Соціально-психологічного центру міста Славутич, де військовим фахівці із соціальної роботи надають послуги з оздоровлення, фізичної реабілітації, правового та інформаційного захисту, адаптації, пошуку роботи, реадаптації (До відома ветеранів, 2023).

Комплексна соціальна робота із військовими, що недавно були демобілізовані із зони бойових дій,

ведеться також у Леськівській громаді. Соціальна робота здійснюється тут фахівцями із соціальної роботи центру «Центр надання соціальних послуг».

Основним напрямом соціальної роботи тут є освіта. Учасники бойових дій, що були нещодавно демобілізовані, мають право на отримання професійної та фахової освіти у навчальних закладах громади, а також у закладах вищої освіти області, повним коштом громади або за часткових відшкодувань витрат на освіту. Такі учасники бойових дій можуть безкоштовно проживати у гуртожитках навчальних закладів та мають право на отримання соціальних стипендій (До уваги учасників, 2023b).

У Городищенській територіальній громаді соціальна робота здійснюється установою «Городищенський центр надання соціальних послуг». Робота соціального центру спрямована переважно на відвідування житла учасників бойових дій з метою з'ясування належності умов проживання. Відповідно, військові, які не мають можливості забезпечити свій побут, отримують допомогу соціальних працівників. Також їм надається допомога у вигляді матеріальних речей, яких ветеран потребує, їжі, ліків (Городищенська територіальна громада, 2023).

Увага приділена додатково і питанню освіти. Так, військовий, що був демобілізований, має можливість стати абітурієнтом або продовжити навчання у закладах технічної та професійної освіти громади. Це здійснюється поза конкурсом і за рахунок громади, при цьому він отримує соціальну стипендію та додаткові пільги. Якщо військовий уже має освіту, то він може пройти перекваліфікацію та отримати новий фах за спрощеною процедурою. Водночас громада співпрацює також із закладами освіти інших областей та відправляє учасників бойових дій, що були демобілізовані, в інші навчальні заклади для отримання відповідної освіти.

Висновки.

На сучасному етапі вагома увага приділяється соціальній роботі в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані. Це обумовлено тим, що зі зміною підходу до соціальної роботи, змінюється і бачення допомоги нещодавно демобілізованим учасникам бойових дій. Зокрема, нині першочергова увага приділена адаптації, яка полягає в отриманні правової, психологічної, професійної допомоги.

Зокрема, військовий повинен розуміти як захистити свої права у цивільному житті та мати можливість отримати юридичну консультацію. Також він може отримати допомогу психологічного аспекту, оскільки важкий моральний стан заважатиме спілкуватися з іншими людьми. Професійна допомога виявляється у тому, що військовий повинен розуміти, що може отримати фах та перекваліфікуватися і як наслідок отримати роботу або зайнятися підприємницькою діяльністю.

На прикладі Черкаської області було виявлено, що соціальна робота з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій має системний та комплексний характер. На основі дослідження соціальної роботи у Городищенській, Драбівській, Леськівській, Маньківській громаді, можна стверджувати, що у Черкаському регіоні основними видами соціальної допомоги є надання освітніх послуг на безкоштовній або частково платній основі, надання медичних послуг на безкоштовній основі або зі знижкою, відвідування житла учасників бойових дій та розв'язання побутових проблем, спрямування військових у соціально-психологічні центри інших громад, надання правот та інформаційної допомоги.

Одночасно з цим у регіоні діє програма, де соціальна робота фахівцями здійснюється за щоденником «Все буде». Його перевагою є можливість використання документа як соціальними працівниками, так і самим військовим. У ньому вміщено методики, техніки, форми роботи із демобілізованим учасником бойових дій.

Можна стверджувати, що нині надання такої допомоги військовим є досить важливою. Водночас соціальна робота фахівцями повинна враховувати як реалії часу, так і індивідуальні потреби учасників бойових дій. Лише так можна досягти оптимального процесу адаптації наших захисників та захисниць.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- «Все буде»: у Черкасах видали щоденник для психологічної підтримки бійців. (2023, Лютий 3). Відновлено з <https://cdu.edu.ua/news/vse-bude-u-cherkasakh-vydaly-shchodennyk-dlia-psykholohichnoi-pidtrymky-biitsiv.html>
- Головаха, Є. (2022). *Українське суспільство в умовах війни 2022*. Київ.
- Городищенська територіальна громада. (2023). Відновлено з <https://gormrada.gov.ua/>
- Дем'яновська, С. (2022). *Соціальна підтримка фахівцями соціальної роботи військовослужбовців, учасників бойових дій*. Київ.
- До відома ветеранів війни, учасників бойових дій, учасників війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів родин ветеранів та членів сімей загиблих. (2023, Березень 8). Відновлено з <https://drabivska-gromada.gov.ua/news/1678282678/>
- До уваги учасників бойових дій. (2023b). Відновлено з <https://leskivska-gromada.gov.ua/do-uvagi-uchasnikiv-bojovih-dij-14-00-48-21-07-2022/>
- До уваги учасників бойових дій в АТО/ООС! (2023a). Відновлено з <https://mankivska-gromada.gov.ua/do-uvagi-uchasnikiv-bojovih-dij-v-atoos-15-30-55-27-01-2022/>
- Кравченко, О. (2022). Соціальний захист учасників бойових дій. *Social Work and Education*, 9, 197-209.
- Лавренюк, В. (2022). *Навчання, професійна адаптація ветеранів та допомога їм на відкриття власної справи*. Київ.
- Логвінова, О. (2022). Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2, 61-71.
- Семигіна, Т. (2022). Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*, 1, 47-49.
- Спицька, К. (2022). Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний вісник*, 2, 171-181.
- Турбан, В. (2022). Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб, етичний аспект. *Психологія*, 11, 336-345.

REFERENCES

- "Everything will be fine": a diary was published in Cherkasy for the psychological support of fighters. (2023, February 3). Retrieved from <https://cdu.edu.ua/news/vse-bude-u-cherkasakh-vydaly-shchodennyk-dlia-psykholohichnoi-pidtrymky-biitsiv.html>
- Holovakha, E. (2022). *Ukrainian society in conditions of war 2022*. Kyiv.
- Horodyschensk territorial community. (2023). Retrieved from <https://gormrada.gov.ua/>
- Demyanovska, S. (2022). *Social support by specialists in the social work of military personnel, participants in hostilities*. Kyiv.
- For the information of war veterans, participants in hostilities, war participants, persons with disabilities as a result of war, family members of veterans and family members of the deceased. (2023, March 8). Retrieved from <https://drabivska-gromada.gov.ua/news/1678282678/>
- To the attention of the combatants in hostilities. (2023b). Retrieved from <https://leskivska-gromada.gov.ua/do-uvagi-uchasnikiv-bojovih-dij-14-00-48-21-07-2022/>
- To the attention of the combatants in ATO/OOS! (2023a). Retrieved from <https://mankivska-gromada.gov.ua/do-uvagi-uchasnikiv-bojovih-dij-v-atoos-15-30-55-27-01-2022/>
- Kravchenko, O. (2022). Social protection of combatants. *Social Work and Education*, 9, 197-209.
- Lavreniuk, V. (2022). *Training, professional adaptation of veterans and helping them to start their own business*. Kyiv.
- Logvinova, O. (2022). Social work with military personnel and their families in the conditions of the long-term conflict in the east of Ukraine. *Social work and social education*, 2, 61-71.
- Semigina, T. (2022). Lessons of war, (not) learned by domestic social work. *Traditional and innovative approaches to scientific research*, 1, 47-49.
- Spytska, K. (2022). Legal principles of social protection of combatants in Ukraine. *Legal Bulletin*, 2, 171-181.
- Turban, V. (2022). Rehabilitation and reintegration work with servicemen, combatants in social service centers, ethical aspect. *Psychology*, 11, 336-345.